

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

**№9 (314)
грудень 2017**

Засновано в лютому 1997 року (27)

Свідоцтво про реєстрацію:
серія KB № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку
наукових фахових видань України (історичні науки)
Постанова президії ВАК України від 14.10.09 №1-05/4

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
«Україніка наукова»
(угода про інформаційну співпрацю № 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні
Вченої ради Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол №6 від 22 грудня 2017 року)
Виходить двічі на місяць

**Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**

Заступник головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.,**

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.,**

доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.,**

доктор історичних наук, професор **Михальський І. С.**

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії

« Історія України.

Історіографія, джерелознавство

та спеціальні історичні дисципліни»:

Головний редактор –

Михальський І. С., доктор історичних наук, професор

Заступник головного редактора –

Бублик О. І., кандидат історичних наук, доцент.

Відповідальний секретар –

Алтухов О. А., аспірант

Члени редакційної колегії:

Борисова О. В., доктор історичних наук, професор

Бублик О. І., кандидат історичних наук, доцент

Бурьян М. С., доктор історичних наук, професор

Ван Цзяфен, доктор історичних наук, професор

(Китайська Народна Республіка, провінція Чжензян)

Войцехівська І. Н., доктор історичних наук, професор

Гогохія Н. Т., кандидат історичних наук, доцент

Климов А. О., кандидат історичних наук, професор

Крюков В. Г., доктор історичних наук, професор

Морозова І. В., кандидат історичних наук, доцент

Набока О. В., доктор історичних наук

Русанова М. І., кандидат історичних наук, доцент

Стрілець В. В., доктор історичних наук, професор

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Борисова О. В., Стефанов Ю. А. Повідомлення отця Паісія Хілендарського про волзьку прабатьківщину болгар та сучасні дослідження _____ **4**

Корогод Л. П. Деятельность органов Всеобуча по развитию физической культуры на Екатеринославщине (1918- 1923 гг.) _____ **15**

Стрілець В. В. Ідеологічний розвиток української партії соціалістів-федералістів за доби Центральної Ради _____ **38**

ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Алтухов О. А. Розвиток біржової справи в Україні у другій половині ХХ ст. за статутними документами Одеської та Київської бірж _____ **48**

Башкардіна Д. О., Бублик О. І. Інтерпретація української суспільно-політичної та історичної думки на сторінках журналу української діаспори «Визвольний шлях» (1948-1991 рр.) _____ **58**

Нефьодов Д. В. Сучасна вітчизняна історіографія робітництва УРСР (1964-1965 рр.): генеза нових тематичних напрямів _____ **69**

Плевако К. В. Документи ЦК РКП(б) та КП(б)У як джерело з політики радянської влади щодо секстанського руху в Україні (1922-1927 рр.) _____ **84**

Усіков О. О. Розвиток промисловості Миколаївщини в 1944-1991 рр.: історіографія проблем _____ **95**

Шевцова Є. С. До класифікації періодичних видань губернських статистичних комітетів другої половини ХІХ- початку ХХ ст. як історичного джерела з історії України _____ **104**

Яковлев А. В. Сьогодні – «свій», завтра – «чужий»: Йосип Броз Тіто як негативний персонаж сатиричного журналу «Перець» _____ **110**

Інформація про авторів _____ **121**

УДК 336.7(477)"18"

О. А. Алтухов

**РОЗВИТОК БІРЖОВОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.
ЗА СТАТУТНИМИ ДОКУМЕНТАМИ ОДЕСЬКОЇ ТА КИЇВСЬКОЇ БІРЖ**

У статті розглядаються окремі аспекти розвитку біржової справи в Україні у другій половині ХІХ століття. Наголос робиться на аналізі діяльності двох ключових біржових організацій цього періоду: Одеської та Київської бірж, на яких велися торговельні операції, пов'язані з ключовими галузями українського господарства епохи: цукрової та зернової. В якості головних джерел були використані Статуту Одеської та Київської бірж, затверджені в 60-х рр. ХІХ століття. Ці матеріали дозволили висвітлити питання, пов'язані з організацією діяльності біржових інституцій, розглянути їх структурну організацію і правила ведення комерційної діяльності, показати функції та повноваження керівних органів, зокрема, Біржових комітетів і Біржових товариств.

Ключові слова: біржа, Статут, Одеська біржа, Київська біржа, джерело, Біржовий комітет, Біржове суспільство.

Останнім часом економічна історія України привертає увагу все більшої кількості науковців. Це пов'язано із тим, що розробка ефективно діючої господарської моделі у нашій країні неможлива без вивчення історичного досвіду

у цьому питанні. Зокрема, важливо простежити і розвиток біржової справи в українських землях у період закладання основ індустріального суспільства (ХІХ ст.).

Важливим джерелом, який дозволяє розкрити окремі аспекти цієї теми, є біржові Статуту, у яких визначаються головні умови функціонування цих фінансових інституцій. Зокрема, особливості діяльності бірж можна дослідити, спираючись на офіційне видання «Уставы торговый, фабричный и заводской промышленности и ремесленный» (Статуты торговый, 1873) та «Продолжение свода законов Российской империи изданного с 1 января 1864 по 31 Декабря 1867 года» (Продолжение свода, 1868), у якому, серед всього іншого, зібрані Статуту біржових установ Російської імперії, які діяли на час публікації зібрання, тобто у другій половині ХІХ ст. Серед них – Одеська та Київська біржі, аналіз статутних документів яких буде зроблений у цій статті.

Біржа (від грецького – «byrza» – «сумка», гаманець») – спеціальна організація, яка займається оптовою торгівлею. При цьому предметом торгівлі є альтернативні цінності із заздалегідь означеними, певними характеристиками, які відсутні на місці про-

дажу. Це може бути сировина і готова продукція, цінні папери, послуги, робоча сила і т. д. [2].

Поява бірж, як правило, свідчить про певний достатньо високий розвиток економічних відносин в умовах ринку. Саме тому становлення цього типу організацій в Україні проходило наприкінці XIX – на початку XX ст., коли почали проявлятися перші паростки капіталістичного устрою.

Підвищення попиту на зерно з боку європейських країн в даний період пояснюється насамперед тим, що внаслідок початку наполеонівських війн традиційні «житниці» Західної Європи занепали і європейці були змушені переорієнтуватися на східноєвропейських постачальників. В свою чергу, російська влада надавала новим містам право вільного виходу на зовнішні ринки, чим користалися місцеві підприємці, залучені в торгівлю збіжжям. У 1784 р. право вільної торгівлі отримав Херсон, а з 1800 р. й інші міста Новоросійського краю. Це сприяло поступовому зростанню імпорту пшениці. Так, у 1803 р. через одеський порт вивозилося 535 тис. четвертей, у 1804 р. – 538 тис. четвертей, у 1805 р. – вже понад 700 тис. четвертей [8, с. 35].

Це сприяло новому піднесенню міст півдня України. Найбільші вигоди від розвитку міжнародної торгівлі отримала Одеса, яка з 1804 р. отримала право на безмитну торгівлю в порту та спеціальній приморській зоні. У 1809, 1814 та 1816 рр. цей привілей був подовжений царською владою.

Врешті-решт, динамічний розвиток міжнародної торгівлі в

Одесі призвів до того, що саме в цьому місті була відкрита перша в Україні біржа. 30 жовтня 1796 р. міська рада видала спеціальний маніфест про створення цієї організації, яка була розміщена у будинку пана Івана (Жана) Дофіне на розі нинішніх вулиць Грецької та Рішельєвської. Кожного ранку, з 10-ї до 12-ї години тут проводилися біржові збори [1, с. 233].

Динаміка та специфіка економічного розвитку українських земель у складі Російської імперії в XIX ст., серед всього іншого, обумовлювало те, що в інших регіонах біржові установи почали з'являтися дещо пізніше. Зокрема, це стосується Києва. Необхідність появи спеціальної біржової установи тут почала проявлятися тільки в другій половині XIX ст. Це було пов'язано із тим, що саме в даний період на території Київського генерал-губернаторства формується міцна цукроварна галузь, яка була тісно зв'язана із світовими, переважно західноєвропейськими, ринками.

Розвиток цукрової галузі змінював господарчий статус Києва. В 60-х рр. XIX ст. виникла потреба у створенні нових фінансових установ, які обслуговували потреби багатих виробників цукру. У 1862 р. відомий тоді економіст, професор Київського університету та майбутній міністр фінансів Російської імперії М. Х. Бунге, разом із міським головою І. Завадським склали доповідну записку на ім'я київського генерал-губернатора, в якій виступили за створення в Києві біржі. Врешті-решт, їх подання було розглянуто і 19 жовтня 1863 р. на спеціально придбаному бу-

динку на Подолі була відкрита ця фінансова установа. Приблизно через рік, у листопаді 1865 р. був затверджений Статут біржі, створений за зразком одеського.

Аналіз Статутів Одеської та Київської бірж дозволяє зрозуміти особливості розвитку біржової справи в Україні у досліджуваний період.

Починаючи з середини XIX ст. Статут Одеської біржі, серед всього іншого, встановлював внутрішній розпорядок діяльності організації, визначав функції та повноваження місцевого біржового комітету, який був керівним органом організації.

Розглянемо спочатку статті Статуту, які регламентували внутрішній розпорядок та організовували діяльність Одеської біржі. У документі наголошується, що «курсові дні в Одесі проводяться щотижня, два рази: по понеділках та п'ятницям, тобто у дні відправлення екстра-пошти, з 12 до 2 годин по обіді». Єдиною причиною перенесення курсових днів Одеської біржі, згідно з її Статутом, було перенесення днів відходу експрес-пошти. У такому випадку керівний орган закладу – Біржовий комітет мав звернутися до місцевої влади із проханням про публікацію змін у розкладі роботи у офіційному виданні «Одеський Вісник». Інформація про зміну курсових днів відправлялася також у департамент зовнішньої торгівлі Російської імперії.

Наступні статті Статуту регламентували правила участі у торгах на Одеській біржі. Зокрема, наголошувалося, що «особи усіх чинів, які відвідують Одеську біржу самі, або які діють через упов-

новажених, мають щорічно вносити до біржового комітету для підтримання біржової будівлі або інших потреб, чотирнадцять рублів сріблом» (Устави торговый, 1873: 326). Від цієї виплати були звільнені мешканці міста та іноземні консули, які не займалися торгівлею та усі відвідувачі закладу, які приходили сюди із цікавості.

Оскільки біржовий рік у Одесі починався 1 березня кожного року, то усі охочі відвідувати засідання мали письмово попередити про це Біржовий комітет.

Значна частина статей Статуту присвячена висвітленню функцій, прав та обов'язків Біржового комітету. Згідно з документом, цей орган мав здійснювати догляд за «благочинием» біржових зборів, виступати посередником під час виникнення суперечок у торгових справах, здійснювати нагляд за біржовим будинком а також забезпечувати «правильну та законну торгівлю на Одеській біржі» (Устави торговый, 1873: 327). Також саме комітет мав проводити відбір та обирати на посаду надійних біржових та «корабельних» маклерів.

Окрім того, комітет вступав у відносини з представниками влади, зокрема, із Новоросійським та Бессарабським генерал-губернатором (Устави торговый, 1873: 328). У Статуті регламентувався порядок подання різних документів до державних установ, зокрема, донесення до департаменту зовнішньої торгівлі, військового губернатора, Одеського комерційного суду підписувалися двома членами комітету. Різні письмові документи на ім'я Новоро-

сійського та Бессарабського генерал-губернатора підписувалися усіма членами Біржового комітету (Уставы торговый, 1873: 328). Для документів, які подавалися у різні міські установи, достатньо було одного підпису. Для ведення документообігу комітет мав печатку із зображенням державного гербу та надписом «печать Одесскаго биржеваго комитета» (Уставы торговый, 1873: 328).

Біржовий комітет складався з трьох членів, які обиралися виключно місцевими купцями першої гільдії, які займалися біржовими справами. Один з трьох членів комітету обирався його головою. Склад керівного органу обирався строком на три роки. Якщо голова зосереджувався у діяльності на веденні біржової документації та канцелярії, то його помічники брали на себе функцію скарбників, здійснювали господарські завдання, а також виступали заступниками голови у випадку його відсутності. У разі необхідності комітет санкціонував обрання двох-трьох заступників для виконання різних доручень з числа постійно діючих на біржі маклерів.

У випадку незгоди із рішеннями Біржового комітету незадоволений мав право підготувати скаргу у відділення Комерційної ради і навіть на ім'я Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора.

У свою чергу комерсанти – члени біржі мали право пропонувати власні пропозиції стосовно внутрішнього устрою, біржових зборів, способу укладення угод та вносити їх на розгляд Біржового комітету. У випадках особливої ва-

жливості біржове купецтво мало право вимагати від Біржового комітету підготувати подання на ім'я міністра фінансів із попереднім розглядом генерал-губернатором.

Найвищим правопорушенням, як вказувалось у Статуті, було «незаконне маклерство, яке наносить шкоду торгівлі та підриває дохід біржових маклерів». На Біржовий комітет було покладено функцію запобігання цьому виду зловживання. У випадку виявлення таких дій комітет мав доповісти про них у комерційний суд. Якщо провина доводилася, то першого разу винуватець мав заплатити штраф. У випадку повторного зловживання, нечистий на руку маклер виганявся з біржі. Якщо ж він таки наважувався знову з'явитися у закладі, то підлягав арешту строком від трьох до семи днів та виплачував великий штраф у розмірі 300 – 600 рублів сріблом (Уставы торговый, 1873: 328).

Підлягав покаранню і комерсанти, який користувався у торгівельних справах послугами незаконного маклера. Він також був зобов'язаний сплатити штраф на користь «пристарілих біржових маклерів».

Інша провідна біржова установа України другої половини XIX ст. – Київська діяла відповідно до власного Статуту, затвердженого у листопаді 1865 р.

У документі відзначалося, що «Київська біржа представляє собою місце для зібрань задля взаємних відносин та угод за усіма оборотам торгівлі та промисловості та задля отримання необхідних для цього свідчень» (Продолжение свода, 1868, Т. XI, ч. П, Уст.

Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

Торг., с. 88). Установа була відкрита для відвідувань кожного дня, окрім вихідних та святкових днів: Різдва, 1 січня, Хрещення, Благовіщення, Великої п'ятниці, Пасхи та Св. П'ятидесятниці. В Статуті відзначалося, що «призначення часу відкриття та закриття біржових зборів, а також курсових днів, залежить від біржової громади, але у випадку внесення будь-яких змін з цього приводу, вони мають бути завчасно опубліковані у місцевих губернських відомостях та виставлена відповідна об'ява на біржі» (Продолжение свода, 1868, Т. Х1, ч. П, Уст. Торг., с. 88).

У статті 3 Статуту регулювалися правила відвідування Київської біржі. Зокрема, відзначалося, що «відвідувати Київську біржу та здійснювати в ній комерційні справи мають право особи усіх станів, як російські піддані, так і іноземці у межах торгових прав, які належать їм за законом». Постійні клієнти біржі, які вели там торгівельні операції, мали обов'язок вносити у біржовий комітет певну суму грошей на утримання біржової будівлі, яку встановлювало біржове товариство. Від виплат на користь установи звільнялися ті відвідувачі, які працювали там «не задля власних справ, а за обов'язком або за дорученням хазяїв, які самі за себе вже заплатили» (Продолжение свода, 1868, Т. Х1, ч. П, Уст. Торг., с. 88).

В Статуті зазначалося, що біржовий рік у Києві починався з 1 березня. Саме тому, хто мав бажання працювати в установі, мали протягом січня та лютого звернутися із письмовим проханням до Біржового комітету та внести пе-

вну суму грошей на утримання організації. Після затвердження кандидатур, їм виписувалися іменні білети, які надавали право відвідувати біржові засідання.

Також у документі встановлювався порядок роботи іноземних громадян, які «приїхали до Києва після закінчення означеного строку та які не внесли на утримання біржі внеску через своїх комісіонерів». Згідно із Статутними правилами, вони могли заявити про себе Біржовому комітету у будь-який час, після оплати біржового внеску. «Ця заява має бути подана перед початком будь-яких комерційних оборотів на біржі» (Продолжение свода, 1868, Т. Х1, ч. П, Уст. Торг., с. 88).

На відміну від Одеської, вхід на Київську біржу для людей, які не мали наміру постійно працювати там і прийшли із цікавості, також був платний. Вони були зобов'язані внести певну суму та отримати одноразовий білет.

Згідно із Статутом, біржове товариство міста Києва складалося як з місцевих, так і німецьких комерсантів першої та другої гільдій, які мали бажання бути його членами. Такі бажаючі мали внести, окрім встановленого біржового внеску, добровільний внесок на утримання установи, сума якого встановлювалися кожного року. Члени біржі обиралися за підпискою Миської Думи, яка залишалася відкритою до моменту виборів членів та голови Біржового комітету. Ті, хто не встиг зареєструватися у підписці та мали бажання бути членами київського біржового товариства, мали скласти заяву про це на ім'я голови Біржового комітету.

Задля обговорення справ, пов'язаних із утриманням біржі, біржове товариство проводило спеціальні зібрання, на які запрошувалися усі його члени, які у той час знаходилися у Києві. Головував на таких заходах голова Біржового комітету (Продолжение свода, 1868, Т. Х1, ч. П, Уст. Торг., с. 88). Подібне зібрання організовувалося і для обрання членів Біржового комітету. Головував на ньому Миський голова Києва.

Чергові зібрання біржового товариства, згідно з Статутом, проводилися два рази на рік: у січні (під час укладення контрактів) та у березні, на початку біржового року. Під час першого засідання розглядалися питання, пов'язані із фінансами та проводилося обрання членів Біржового комітету. На другому засіданні заслуховувався звіт членів керівництва закладу про «зроблені на користь торгівлі розпорядження» та про стан торгівлі у попередньому році. Надзвичайні збори проводилися у разі необхідності.

Питання на зібраннях біржового товариства вирішувалися за допомогою прямого голосування, більшістю голосів. Виключенням були тільки питання, пов'язані із визначенням суми біржового внеску, або із витрачанням коштів товариства. У цьому випадку рішення приймалося тільки двома третинами членів товариства.

Згідно із Статутом, Київське біржове товариство було головним керуючим органом установи, рішення якого були обов'язковими для виконання Біржовим комітетом. Воно мало повноваження визначати регламент зборів, встано-

влювати правила укладання біржових угод.

У свою чергу, функція Біржовий комітету полягала у завідуванні біржовими справами та господарчою частиною. Цей орган складався з голови та трьох членів, які обиралися з представників Київського біржового товариства. Також до складу комітету входив «гоф-маклер». Усі вони обиралися на три роки, протягом яких не мали права обіймати посади у міських органах влади. Право відмови від обрання у керуючий орган мали тільки ті члени Київського біржового товариства, які вже мали посади на державній службі, або ті, хто не мав постійного представництва у місті. Члени Біржового комітету називалися «біржовими старшинами». Їхні функції розподілялися між ними за взаємною згодою. Згідно із статтею 13 Статуту, вони не могли бути представниками однієї фірми (Продолжение свода, 1868, Т. Х1, ч. П, Уст. Торг., с. 90).

Біржовий комітет мав право обирати двох або трьох маклерів для виконання різних доручень. Зі згоди біржового товариства, голова також винаймав у разі необхідності архітектора за спостереженням за біржовою будівлею, виконання необхідного ремонту; а також певну кількість службовців для ведення діловодства та листування.

Засідання Біржового комітету проводилися не менше одного разу на тиждень. У надзвичайних випадках такі заходи проводилися у час, визначений головою. У випадку відсутності голови комітету, його місце займав заступник, об-

раний біржовим товариством з кола членів.

Однією з головних функцій голів було підтримання відносин із «місцями та особами, сприяння яких є необхідним у справах, пов'язаних із біржею та які потребують втручання керівництва». Комітет безпосередньо контактував із керівником Київської губернії, а у разі великої необхідності мав право звертатися до адміністрації Київського, Подільського та Волинського генерал-губернаторства. У останньому випадку голова комітету був зобов'язаний подати керівнику губернії копію документу, який надсилався на розгляд генерал-губернатору. Звернення комітету до міністерства фінансів імперії мали бути завізовані очільником Київської губернії.

В Статуті також наголошувалося, що завідування Київської біржі міністерством фінансів здійснювалося Департаментом торгівлі та мануфактур (Продолжение свода, 1868, Т. ХІ, ч. П, Уст. Торг., с. 90).

Члени комітету були зобов'язані вести спеціальні журнали, у яких фіксувалися їхні розпорядження стосовно поточних справ, а також подання у різні державницькі інстанції.

Рішення на засіданнях Біржового комітету приймалися більшістю голосів. У випадку, коли за рішення голосувало рівне число членів, тоді його прийняття залежало від того, який бік прийняв голова або його заступник.

Комітет мав печатку із гербом Києва та надписом: «Печать Киевскаго Биржеваго Комитета» (Продолжение свода, 1868, Т. ХІ, ч. П, Уст. Торг., с. 91).

В Статуті визначалися головні обов'язки Біржового комітету, серед яких були наступні:

1. сприяння укладенням біржових угод;
2. ведення господарських біржових справ;
3. спостереження за вчасним та постійним надходженням доходів на утримання біржі;
4. ведення книги доходів та витрат (Продолжение свода, 1868, Т. ХІ, ч. П, Уст. Торг., с. 91).

Окрім того, на Біржовий комітет накладалася функція спостереження за веденням торгівлі у межах торгівельних прав, які належать кожній особі за законом. Також орган мав запобігати «протизаконному маклерству, яке вело до шкоди та підриву комерції». Для цього заводилися особливі книги, до яких вносилися інформація про осіб, які входили до складу біржового товариства: ім'я, прізвище, фірми, які вони представляли, місце життя та звання.

Наступні статті Статуту визначали права та обов'язки гофмаклера – на посаду якого призначався член біржового товариства за поданням комітету та з дозволу міністра фінансів. Порядок їхнього призначення, звільнення, права та обов'язки визначалися особливою інструкцією, правила якої встановлювалися відповідно до правил Санкт-Петербурзької біржі. Цей документ затверджувався міністром фінансів та мав бути узгоджений із київським губернатором.

Що ж стосується комерсантів, які працювали на біржі, то вони, згідно із Статутом, мали наступні права та обов'язки:

1. виконання усіх розпоряджень біржових старшин, які доводилися у формі об'яв, розміщених у біржовій залі;

2. у разі виникнення непорозумінь члени біржі мали право звернутися із скаргою до Біржового комітету, або до одного з його членів;

3. у випадку незадоволення рішенням Біржового комітету, учасники торгів мали право звернутися із скаргою до очільника губернії (Продолжение свода, 1868, Т. X1, ч. П, Уст. Торг., с. 91).

Біржові правила фінансової установи Києва встановлювали систему покарань для осіб, які займалися спекуляціями та зловживаннями. Зокрема, у Статуті відзначалося, що «якщо хтось з відвідувачів біржі буде спійманий під час розповсюдження брехливої інформації, шкідливої для торгівлі, то ця провина каратиметься відповідно до «Уложенія о Наказаніяхъ, изд. 1866 г.» (Продолжение свода, 1868, Т. X1, ч. П, Уст. Торг., с. 91).

На того, хто був помічений у незаконному маклерстві, яке завдавало шкоди торгівлі та вело до зниження доходів інших біржових маклерів, накладався штраф, половина з якого призначалася тому, хто доповів про зловживання. Інша ж половина йшла на допомогу пристарілим, неспроможним до справи біржовим маклерам. Якщо винуватець продовжував займатися зловживаннями та був спійманий вдруге, то його більше не допускали на біржу. Якщо ж вигнанець з'являвся на біржове зібрання всупереч забороні, то він підлягав арешту, строком від трьох до семи днів та змушений був платити

штраф, сума якого складала від 300 до 600 рублів сріблом. Штраф накладался і на комерсанта, який користувався для укладення торговельних угод послугами незаконного маклера. Отримані таким шляхом гроші йшли на допомогу пристарілим маклерам.

Статут Київської біржі також встановлював джерела доходів закладу, який складався із внесків за відвідування та дивідендів від капіталів та власності, які належали біржовому товариству. Надзвичайні витрати, які виникали у процесі діяльності установи оплачувалися тільки за згоди біржового товариства, яке здійснювало загальний контроль над фінансовою діяльністю Біржового комітету. Кожного року комітет робив фінансовий звіт, який публікувався у місцевих губернських відомостях (Продолжение свода, 1868, Т. X1, ч. П, Уст. Торг., с. 91).

Отже, Статуту Одеської та Київської бірж, затвердженні у другій половині XIX ст., дозволяють висвітлити питання, пов'язані із організацією діяльності цих фінансових інституцій, розглянути їхню організаційну структуру та правила, показати функції та повноваження керівних органів. Аналіз діяльності цих установ та її результати здійснюватиметься у наступних наукових статтях.

Література

1. Мошенський С. З. Фінансові центри України та ринок цінних паперів індустріальної епохи / С. З. Мошенський С. С. – London : Xlibris, 2014. – 455 с. **2. Примак І. О.** Виникнення та становлення біржової торгівлі в Україні [Електрон-

Історія України. Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

ний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPR_T_2010/Economics/66434.doc.htm

3. Продолжение свода законов Российской империи изданного с 1 января 1864 по 31 Декабря 1867 года. Часть III. Статьи к X, XII, XII, XII, XIV и XV томам свода. – СПб. : Типография второго отделения собственной Е. И. В. Канцелярии, 1868. – 1146 с. **4. Уставы** торговый, фабричный и заводской промышленности и ремесленный. – СПб. : Типография Ретгера и Шнейдера, 1873. – 917 с.

Literatura

1.Moshenskij S. Z. Finansovi centri Ukraini ta rinhok cinnih paperiv industrialnoyi epohi / S. Z. Moshe-skiy Z. S. – London : Hlibris, 2014. – 455 s. **2.Primak I. O.** Viniknennya ta stanovlennya birzhovoyi torgivli v Ukraini [Elektronnij resurs] / Rezhim dostupu: http://www.rusnauka.com/14_NPR_T_2010/Economics/66434.doc.htm **3.Prodolzhenie** svoda zakonov Rossijskoj imperii izdannogo s 1 yanvarya 1864 po 31 Dekabrya 1867 goda. Chast III. Stati k H, HP, HP, HP, HIV i HV tomam svoda. – SPb. : Tipografiya vtorogo otdeleniya sobstvennoj E. I. V. Kancelyarii, 1868. – 1146 s. **4.Ustavy** torgovyj, fabrihnoj i zavodskoj promyshlennosti i remeslennyj. – SPb. : Tipografiya Retgera i Shnejdera, 1873. – 917 s.

Алтухов А. А. Развитие биржевого дела в Украине во второй половине XIX века по уставным документам Одесской и Киевской бирж.

В статье рассматриваются отдельные аспекты развития

биржевого дела в Украине во второй половине XIX века. Упор делается на анализе деятельности двух ключевых биржевых организаций данного периода: Одесской и Киевской бирж, на которых велись торговые операции, связанные с ключевыми отраслями украинского хозяйства данной эпохи: сахарной и зерновой. В качестве главных источников были взяты Уставы Одесской и Киевской бирж, утвержденные в 60-х гг. XIX века. Данные материалы позволяют осветить вопросы, связанные с организацией деятельности биржевых институций, рассмотреть их структурную организацию и правила ведения коммерческой деятельности, показать функции и полномочия руководящих органов, в частности, Биржевых комитетов и Биржевых обществ.

Ключевые слова: биржа, Статут, Одесская биржа, Киевская биржа, источник, Биржевой комитет, Биржевое общество.

Altukhov O. O. Development of exchange case in Ukraine in the second half of the XIX century according to the statutory documents of Odessa and Kiev exchange.

In the article some aspects of development of exchange business in Ukraine are considered in the second half of the XIX century. The emphasis is made on the analysis of the activities of the two key exchange organizations of this period: Odessa and Kiev Exchanges, where trading operations were carried out, connected to the key branches of the Ukrainian economy of this era: sugar and grain. The main sources were Statutes of Odessa and

Kiev Exchanges, approved in the 60 years of XIX century. These materials allow to illustrate issues connected to the organization of the activities of exchange institutions, to consider their structural organization and rules for conducting commercial activities, to show the functions and authorities of the governing bodies, in particular, Exchange Committees and Exchange Societies. A significant part of the articles of the Statutes covers functions, rights and duties of Exchange Committees - the governing bodies of financial organizations. According to these documents, this body should act as an intermediary in the occurrence of disputes about commercial matters, supervise the exchange house, and ensure proper and legitimate trade on the exchange. In addition, Exchange committees established relations with representatives of the authorities, including Novorossiysk and Bessarabsky, as well as Kiev General Governors. The Statute regulated the procedure for the provision of various documents to state institutions, in particular, reports to the foreign trade department, the military governor, the State Commercial Court, which were signed by two committee members. Exchange committees of the largest exchanges of Ukraine in the studied period consisted of three or four members elected exclusively by local merchants of the first and second guilds, who were engaged in exchange business.

One of the members of the committee was elected by its chairman. The membership of the governing body was elected for a period of three years. If the chairman focused on the maintenance of exchange documentation and the office, his assistants took over the function of treasurers, carried out economic tasks, and moreover acted as vice-chairmen in the absence of the chairman. If necessary, the committee sanctioned the election of two or three deputies to carry out various assignments from the number of permanently active stock traders.

Moreover, the Statutes of Kiev and Odessa Exchanges established sources of income institutions, which consisted of contributions for visits and dividends from capital and property owned by the exchange society. Extraordinary expenses arising in the process of the activities of institutions were paid only with the consent of the exchange company, realizing general control over the financial activities of Exchange Committees. Every year the committee made a financial report, which was published in local government rolls.

Key words: exchange, Statute, Odessa Exchange, Kiev Exchange, source, Exchange Committee, Exchange society.

*Стаття надійшла до редколегії
14.11.2017р.*